

TRITÓ

tot del nom de la constel·lació dels 'Bordons', grup de tres estrelles, que localitzava, en la forma *Els Trillions*, a Cerd., Guillerries i els alts del Berg. i l'Emp.: en efecte, BDC xi, 83 (i Quèst. 26 del *Dicc. de Dial.* de l'I. E. C.). No és que hi hagi relació directa amb el nom dels estels (cf. també *trioni* «Pflugochsen» a Manfredònia, voc. de Pascale, p. 123, *ZRPh.* xli, 455); sinó que, una cosa i altra, es deriven, per separat, del ll. TRĪNĪ 'de tres en tres', 'grup de tres, tríade'; d'on, d'altra banda, *trinion*, documentat en baix llatí amb la precisa descripció «modulatus et numerosus æris campani sonitus» (Du C. ix, 671).

TRITÓ, del nom de *Trito*, -onis, semidéu marí. □
1.ª doc.: Lab. 1888.

DERIV.: *Tritonià*. *Tritònids*.

Tritomita, format amb *tri-* 'tres', i l'element -*tom*, que entra en la formació de *àtom*.

Triton, V. tres + tro *Tritonià*, *tritònids*, V. *tritó* *Tritós*, V. *triturar*

TRITURAR, pres del ll. *triturare* id., derivat de *tritūra* 'acció de capolar, contundir', i aquest de *trītus*, -a, -um, participi de *tērēre* 'capolar'. □ 1.ª doc.: Lab. 1840.

DERIV.: *Trituració* [Lab. 1840]. *Triturador* [Lab. 1888]. *Triturant*.

Del ll. TRĪTUS, -A, -UM, vingué hereditàriament el català ant. i dial. *trit*, -*ida*, 'triturat, esmicolat', aplicat a diversos productes agrícoles o alimentaris, de vegades àdhuc 'pulverulent' aplicat a substàncies minerals. Parlant del fenomen prodigiós de la basílica d'Efès, on rajava una arena fluida miraculosa: «del moniment de l'altar --- d'aquells nou forats --- ix manna d'arena *trida*, qui munta --- així com una dou d'aiga ix ---», Muntaner (§ 206, Casac. iv, 35.20; NCL. vii, 63.28). «Lo golafre --- no serà content --- la aygua serà estança, o la sal no serà ben *trida*, ne la tovalla ---», Eiximenis (*Terç*, NCL. iii, 206.17). Com a ponderació de *capolat*, parlant de carn: «fiu convidar / tots a sopar / --- / pasticeria / molt preciosa, / la pus famosa / de tot París: / en un pastís, / capolat, *trit*, / d'hom cap de dit / hi fon trobat; / --- / més, hi havia / un cap d'orella; / --- / la pasticera / --- / e tavernera, / dels que hi --- bevien, / alguns mataven / ---», JRoig (*Spill*, 1667).¹

Encara està en ús en moltes comarques occidentals i val., i sobretot entorn de l'Ebre: tort. «sal i canella *trida*», Mestre Noé (*Girip.*, 210, text a ii, 660a16); en el Baix Maestrat, *palla trida*: «el gran jaç de palla *trida* de fenàs, en un tou de ploma, i pèl fi i llanut»; «les cavitats que descobreixen l'espessor d'aquests atobons donen un ple positiu, similar a palla i griances», JPorcar (*BSCC* xiv, 245, 497); «També n'és la neu *trida*, de què 'n fa açots, / que flagelen les cares ab gel de mort», GaGirona (*Seidia*, 49). En la cançó popular: «sembrau un granet de sal - y un altre de cendra *trida*»; «allí al palàcio del Rey - un gran convit hi havia,

/ y no s'ha quedat ningú - sinó l'infant y la dida: / la dida n'arma un gran foc - de llenya seca d'alzina: / quan la dida 's despertà - troba l'infant cendra *trida*», *Romlio*. (MilàF, 219H, reco. a Agramunt; 33.7 reco. a Argentonja i ja en l'ed. de 1853, però no en les altres quinze versions, algunes ho reemplaçen per *cendra viva*).

Un femení *trita* és peculiar de *La Brama dels Llauradors* (a. 1475): «ni yo-l m'é 'ngolit ni ell se lo traga / --- / ni cal que-y anem: d'axò no fas fita, / y no picoteges, que prou està *trita*, / mas encar axò és cosa fatible» (v. 219): comparació amb una gallina que picoteja la palla trida; l'ambient, el ser llenguatge vell de llauradors de l'Horta val., tot fa pensar en una forma mossàrab, amb la -*t*- conservada; més que en res d'analògic, ni a relacionar amb el fet que analitza en (*a*)*trissar*. En efecte, ens consta que aquest femení s'usava substantivat entre els nostres mossàrabs (amb la pròtesi de *a*- obligada pel sistema fonètic de l'àrab), gràcies a *RMa.* que registra '*a**trita* amb la trad. llatina «o(f)ta» i amb els sinònims *θurba* o *θarid* —o sigui una mena de coca feta amb brou i llard—, i que d'altra banda posa *atridar* com a glossa catalana de l'àr. *daqgan* «piler, broyer» (p. 477), veg. Simonet, *Gloss.*, 260; Dozy, *Supl.* i, 28a; que Colin (*Rom.* lix, 2867, no sé si també guiat per alguna relíquia en el Magreb) entén «émietter du pain pour préparer la panade dite *atritas*».

A Mallorca, partint del vulgarisme de pronúncia -*t* > -*k* (la coneguda ultracorrecció de fon. sintàctica mall.), en el masc. *trit* > *trik*, es va formar un femení analògic *triga*, que *AlcM* troba en un text agrícol del S. xviii, i que es diu també de la *calç triga* «espoltrida, feta de pols» (*BDLC* iv, 351). Anàlogament *trik* a la Vall d'Aran, producte agrícol (Krüger, *Hochpyr.* A, ii, 281).

Això ha quedat sobretot en la forma substantivada, *trit* o *trits* mena de farina mòlta. Comparable al segó però distinta. Més estès l'ús en plural *los trits*: Violant, Flamicell; Arcavell, Farrera, però a Cardós i Vall Ferrera diuen *lo trit*: «mena de farina millor que el segó i pitjor que el floret» Arcavell, Estaon; pocs ho confonen amb el segó propi (Farrera), en general entenen 'residus de mòlta', i com que s'hi inclou una remòlta del segó (Areu) arriben a dir que són menys bons que el segó (Esterrí de Cardós). D'això es deu deduir el nom dels «calçons de **trits* dels pescadors» típics dels de Tortosa (Moreira, *Folkl. Tort.*, 195). *Tridell*: «los primos o *tridell* o mijans: secundarium, fufures minutores», OPou (*TbPu.*, 217). *Tredillo*. *Tridó*. *Tritós*. *Tridolar*.

De TRĪTUS el ll. vg. va derivar un verb *TRĪTĪĀRE, ben conservat per l'oc. ant. *atrisar*, *trisar*, també representat en molts parlars alt-italians i francoprovençals; així com en el cast. ant. i amer. TRIZAR [1627, i molt viu a Amèr. del Sud] 'esmicolar' i 'esquerdar', sobre els quals remeto a aquest extens article del DCEC/DECH, i amb derivats en *es-* i en *des-* en aquestes llengües i en gall. i port. En cat. es troba també almenys en el Ross., on és freqüent en les *VidesR*: